

درجه‌بندی سکونتگاه‌های روستایی برای توسعه‌ی گردشگری بیابان با استفاده از روش

ELECTERE III (مطالعه‌ی موردی: خور و بیابانک)

محمد سلمانی - استادیار گروه جغرافیای انسانی، دانشکده‌ی جغرافیا، دانشگاه تهران

سیدعلی بدری* - دانشیار گروه جغرافیای انسانی، دانشکده‌ی جغرافیا، دانشگاه تهران

محمدجواد قصابی - دانشجوی کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشکده‌ی جغرافیا، دانشگاه تهران

غدیر عشورنژاد - دانشجوی کارشناسی ارشد سنجش از دور و سیستم اطلاعات جغرافیایی، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران

پذیرش مقاله: ۱۳۹۱/۰۵/۲۰ تأیید نهایی: ۱۳۹۱/۱۰/۰۸

چکیده

با توجه به توسعه‌ی گردشگری در نواحی روستایی، تعیین سلسله‌مراتبی از درجه‌بندی نواحی گردشگری که بتواند چارچوب مؤثری برای توزیع گردشگر و ارائه‌ی خدمات مناسب و کارکرد مطلوب داشته باشد، ضرورت می‌یابد. از این رو پژوهش حاضر با هدف توسعه‌ی گردشگری پایدار بر اساس برنامه‌ریزی اصولی و مبتنی بر شناخت و آگاهی، در پی پاسخ‌گویی به این سؤال اساسی که کدام یک از نقاط روستایی در شهرستان خور و بیابانک از شرایط مناسب‌تری برای توسعه‌ی گردشگری برخوردار است، اما تاکنون جاذبه‌های متنوع و ارزشمند طبیعی و انسانی موجود در منطقه مورد توجه و بهره‌برداری مناسب قرار نگرفته‌است. پژوهش ضمن معرفی ویژگی‌ها و قابلیت‌های منحصربه‌فرد این نواحی، اولویت‌بندی سکونتگاه‌های روستایی منطقه را از نظر قابلیت و سطوح توسعه‌ی گردشگری در راستای جذب گردشگران و همچنین تخصیص خدمات زیربنایی و زیرساختی در دستور کار قرار داده است. پژوهش حاضر از نوع کاربردی است که با تکیه بر مطالعات میدانی و با استفاده از مدل‌های کمی، رتبه‌بندی شاخص‌ها و معیارها با بهره‌گیری از نظر کارشناسان و در ادامه وزن‌بندی هر کدام انجام و سپس با بهره‌گیری از روش ELECTERE III) روستاها رتبه‌بندی شدند. برای پیاده‌سازی فرآیند تحلیل سلسله‌مراتبی از نرم‌افزار Expert Choice استفاده شد. نتایج پژوهش نشان می‌دهد روستاهایی مانند بیاضه، جندق، مهرجان، گرمه و ایراج که از قدمت بالاتری برخوردارند، در رتبه‌بندی گردشگری محدوده‌ی مطالعاتی رتبه‌ی بالاتری دارند. دلیل این امر را می‌توان در مواردی همچون توجه بیشتر مسئولان و مدیران محلی، توسعه‌ی راه‌ها و مسیرهای ارتباطی، ورود مسافران و گردشگران بیشتر جست‌وجو کرد.

کلیدواژه‌ها: گردشگری، روش ELECTERE III، شهرستان خور و بیابانک.

مقدمه^۱

با توجه به شمار مشکلات کشورهای رو به پیشرفت در زمینه‌ی صنعت و تولیدات صنعتی، گردشگری می‌تواند به‌منزله‌ی یکی از سازوکارهای قابل توجه در عرصه‌ی ملی و بین‌المللی مورد بهره‌برداری قرار گیرد. این امر ضمن پیشبرد اهداف توسعه در این کشورها، می‌تواند زمینه‌ساز استفاده‌ی بهینه و جلوگیری از خسارت بر منابع طبیعی را به‌همراه داشته باشد (David, 2011: 163). بنا به گزارش سازمان جهانی توریسم، در سال ۲۰۰۹ تعداد مسافرت‌هایی که با اهداف شغلی، تفریحی و مانند آن در سطح جهان صورت گرفته است، نزدیک به ۸۸۰ میلیون سفر بوده است. پیش‌بینی می‌شود که این مقدار در سال ۲۰۲۰ به ۱/۶ میلیارد سفر افزایش یابد (محمودی میمند و همکاران، ۱۳۹۰: ۱۲). در واقع می‌توان بیان کرد که گردشگری به‌مانند صادرات نامرئی، درآمدزاترین و ارزان‌ترین صنعت بوده و سهم به‌سزایی در کاهش فقر و ارتقای سطح زندگی و روابط مثبت فرهنگی و اجتماعی دارد (نکوئی صدی، ۱۳۸۸: ۸). در این بین گردشگری روستایی شاخه‌ای از گردشگری است که می‌تواند ابزاری برای دستیابی به رشد اقتصادی و اجتماعی و نیز بازآفرینی مدنظر قرار دارد (Sharpley, 2002: 233).

از سویی به‌استناد تعاریف سازمان جهانی جهانگردی، پیش‌نیاز توسعه‌ی پایدار گردشگری، تلفیق و هماهنگی اهداف اقتصادی و زیست‌محیطی و نیز اجتماعی و فرهنگی است. این امر متضمن تأمین منافع درازمدت جامعه‌ی میزبان، گردشگران میهمان و حفاظت از منابع طبیعی و میراث فرهنگی است. از این رو برنامه‌ریزی و مدیریت گردشگری، در واقع فعالیتی فرابخشی است که به رویکردی جامع‌نگر و هماهنگی میان بخش‌های مختلف مرتبط نیاز دارد (دهکردی و همکاران، ۱۳۹۰). با توجه به افزایش روزافزون نیازهای تفریحی، نیاز به مکان‌های مناسب برای فعالیت‌های تفریحی انکارناپذیر به‌نظر می‌رسد، بنابراین مقوله‌ی فضا و مکان، چارچوب و زیربنایی اساسی است که برای کنش‌های مربوط به بخش گردشگری بسیار شایان اهمیت است، بنابراین تعیین چنین مکان‌هایی، مستلزم ارزیابی دقیق منابع مختلفی است که احتمال می‌رود بتواند به‌مانند یک منبع تفریحی مورد استفاده قرار گیرند. از این رو دستیابی به برنامه‌ریزی و طرحی منسجم، منطقی و کارا، بدون توجه به جامعه‌ی بهره‌بردار، ویژگی‌های متعدد و شناخت و ساختارهای آن، امکان‌پذیر نخواهد بود (میکاییلی و همکاران، ۱۳۹۰). از سویی دیگر رونق گردشگری در هر فضایی، چه شهر و چه روستا، بیش از هر چیز وابسته به وجود منابع و جاذبه‌های آن است. بنابراین برای انجام هرگونه برنامه‌ریزی، تأمین منابع اعتباری، تعریف پروژه‌ها و زیرپروژه‌های عمرانی و خدماتی و مانند آن، شناخت جاذبه‌ها و منابع مرتبط اهمیت بسیاری دارد (صالحی فرد، ۱۳۹۰: ۱۶۱).

تاکنون مطالعات چندی در سطوح بین‌المللی و منطقه‌ای در این زمینه انجام شده است. در ایران اسلامی نیز پس از اتمام جنگ تحمیلی و آغاز برنامه‌های اول و دوم توسعه، بحث گردشگری شهری در زمینه‌های نظری و عملی مورد

۱. این پژوهش مستخرج از پایان‌نامه کارشناسی ارشد با عنوان ارزیابی اثرات توسعه‌ای گردشگری در سکونتگاه‌های روستایی مناطق خشک، مطالعه موردی خوروبابانک است.

توجه قرار گرفت، به‌گونه‌ای که در سال‌های اخیر، حجم زیادی از پژوهش‌های دانشگاهی در مورد مطالعات گردشگری بوده است. از جمله آن، پژوهشی است با عنوان "سطح‌بندی و برنامه‌ریزی فضاهای گردشگری روستایی بخش مرکزی شهرستان بویراحمد" که با بهره‌گیری از روش اسنادی میدانی و با اجرای مدل گاتمن و روش‌های آماری، به‌منظور سطح‌بندی و تعیین سطح فضاهای روستایی از لحاظ توسعه‌ی صنعت گردشگری، توسط غفاری و همکاران (۱۳۹۰) انجام گرفته است. در پژوهشی دیگر با عنوان "سطح‌بندی شهرستان‌های استان اصفهان از لحاظ زیرساخت‌های گردشگری با استفاده از مدل AHP و TOPSIS"، شمعی و همکاران (۱۳۹۰) اقدام به سطح‌بندی محدوده بر اساس برخی از عوامل مؤثر در جذب گردشگر کرده‌اند. فهرستی از مطالعاتی که تا کنون در این زمینه انجام گرفته است را می‌توان در جدول شماره‌ی ۱ مشاهده کرد.

جدول ۱. مطالعات انجام گرفته در زمینه‌ی سطح‌بندی نواحی گردشگری

نویسنده	عنوان	موضوع و یافته‌ها
Lozano, Javier, Mercedes, Rafael (2011)	Sustainable tourism indicators as planning tools in cultural destinations	برنامه‌ریزی گردشگری پایدار و شناسایی و بررسی شاخص‌های گردشگری پایدار
Blancas, Lozano González, Guerrero (2011)	How to use sustainability indicators for tourism planning: The case of rural tourism in Andalusia (Spain)	برنامه‌ریزی گردشگری پایدار با بهره‌گیری از شاخص‌های گردشگری پایدار
Kauppila, Saarinen & Leinonen (2009)	برنامه‌ریزی گردشگری پایدار و توسعه‌ی منطقه‌ای در پیرامون	بررسی مسائل و مشکلات توسعه‌ی گردشگری از دیدگاه گردشگری پایدار در محدوده یک ناحیه و ارائه راهکارها.
Victor , Teye (1999)	برنامه‌ریزی گردشگری و چالش‌های برنامه‌ریزی گردشگری در غنا	نقد و بررسی تکامل برنامه‌ریزی توسعه‌ی گردشگری در غنا و انتخاب عوامل دست‌یابی به اهداف توسعه‌ی گردشگری
Wen-Ching Hong (1998)	گردشگری روستایی: یک مطالعه‌ی موردی از برنامه‌ریزی ناحیه‌ای در تایوان	توصیف و سطح‌بندی گردشگری روستایی در استان ناتوا که در مرکز تایوان واقع است
عبداللهی، هدی و همکاران (۱۳۹۱)	تعیین اولویت‌های گردشگری در منطقه‌ی گاوخونی با استفاده از فرآیند تحلیل سلسله‌مراتبی	بررسی وضعیت گردشگری منطقه‌ی گاوخونی، بررسی مشکلات و ارائه راهکارها.
ناهد سجادیان، مهیار سجادیان (۱۳۹۰)	قابلیت‌های اکوتوریسم روستایی در مازندران (پهنه‌بندی، مدیریت، حفظ و توسعه)	تحلیل و سطح‌بندی شهرستان‌های استان مازندران به لحاظ قابلیت‌های اکوتوریسم روستایی
افتخاری، پورطاهری، مهدویان (۱۳۹۰)	اولویت‌بندی ظرفیت‌های گردشگری مناطق روستایی شهرستان نیر	برنامه‌ریزی و مطالعه فعالیت‌های گردشگری در منطقه‌ی مورد مطالعه
ضرابی، محمدی، باباخانزاده (۱۳۹۰)	تحلیلی بر جاذبه‌ها و تسهیلات گردشگری منطقه‌ی اورامانات	بررسی و شناسایی جاذبه‌های گردشگری محدوده مورد مطالعه و ارزیابی تسهیلات گردشگری
فرزین، نادعلی پور (۱۳۹۰)	عوامل مؤثر بر مزیت رقابتی مقصدهای گردشگری در ایران (منطقه چابهار)	اولویت‌بندی عوامل مؤثر بر مزیت رقابتی مقصدهای گردشگری در ایران در محدوده‌ی منطقه‌ی چابهار
سیدعلی بدری، ارسطو یاری (۱۳۹۰)	انتخاب مناطق نمونه‌ی گردشگری با استفاده از روش AHP در استان کهگیلویه و بویر احمد	تعیین بهترین مکان برای توسعه‌ی فعالیت‌های گردشگری به شناسایی ظرفیت‌ها و توانمندی‌های مختلف منطقه
احمد خاتون آبادی، مهدی راست قلم (۱۳۹۰)	سنجش ارکان چهارگانه‌ی گردشگری روستایی با استفاده از تکنیک SWOT، روستاهای هدف گردشگری چهارمحال و بختیاری	بررسی وضعیت گردشگری روستایی در روستاهای هدف گردشگری استان چهار محال و بختیاری
مسعود تقوایی، سیدرامین غفاری (۱۳۸۹)	برنامه‌ریزی فضایی در توسعه صنعت گردشگری (چهارمحال و بختیاری، حور بازت)	انتخاب کانون‌های گردشگری برتر منطقه و تنظیم تعاملات کارکردی بین هر یک

منبع: نگارندگان

نواحی روستایی شهرستان خور و بیابانک، هر ساله میهمان گردشگران علاقه‌مند به جاذبه‌های گردشگری تاریخی - باستانی، فرهنگی و به‌ویژه گردشگری بیابان است، این در حالی است که ضعف در مطالعات و برنامه‌ریزی در راستای شناسایی منابع باارزش گردشگری و استفاده‌ی بهینه از فضای موجود کاملاً مشهود بوده است. در این راستا، پژوهش پیش‌رو با پاسخ‌گویی به این پرسش اساسی "که هر کدام از سکونتگاه‌های روستایی منطقه‌ی مورد مطالعه، در چه سطحی از میزان توانایی پذیرش گردشگران بوده و با توجه به ویژگی‌های خود، کدام گروه از گردشگران را می‌تواند پذیرش کند؟"، اهدافی چون شناسایی استعدادها و توان هر نقطه از سکونتگاه‌های روستایی منطقه، ضمن معرفی توان آن در جذب انواع مختلف گردشگران از حیث نوع گردشگری، تلاش بر برنامه‌ریزی فعالیت گردشگران و اختصاص زیرساخت‌ها و خدمات زیربنایی با توجه به پتانسیل و توان هر سکونتگاه را دنبال می‌کند.

در ایران با وجود گذشت بیش از پنجاه سال از عمر برنامه‌ریزی و تجربه‌ای به‌نسبت طولانی در تمام این دوران، نگرش‌بخشی بر برنامه‌ریزی ایران سایه افکنده، به‌گونه‌ای که چنین ساختاری باعث شده است تا کشور ایران از نابرابری‌های منطقه‌ای بالایی رنج ببرد. دلیل این مسئله را باید در بی‌توجهی سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان سطح ملی و بخشی بر ابعاد فضایی و منطقه‌ای دانست (کرمی و همکاران، ۱۳۸۹). در این میان با وجود اهمیت بی‌بدیل صنعت گردشگری در توسعه و شکوفایی اقتصادی، سیاست‌گذاری‌های مناسبی در مورد ارتقای آن در کشور شکل نگرفته و عمده تلاش‌های مربوط به توسعه‌ی صنعت گردشگری در دهه اخیر، معطوف به رهیافت‌های تشویقی و تبلیغاتی یا به‌گفته‌ای تقاضامحور بوده‌اند (واحدپور و جعفری، ۱۳۹۰). این در حالی است که توجه به ابعاد محیطی در توسعه‌ی گردشگری روستایی به‌منظور توسعه‌ی جوامع محلی و روستایی، نیازمند شناخت و معرفی توان‌ها و پتانسیل‌ها، سپس شناسایی مشکلات و نارسایی‌های ساختاری - کارکردی در محیط‌های ناشناخته و کمتر توسعه یافته است (غفاری و همکاران، ۱۳۹۰). گرچه نمی‌توان گفت گردشگری به‌تنهایی به توسعه می‌انجامد؛ ولی با ورود گردشگران، اندک‌اندک زمینه‌ساز تغییر و ایجاد امکانات برای اقامت، جابه‌جایی و سایر فعالیت‌های مربوطه خواهد شد (دولت‌آبادی و همکاران، ۱۳۸۸: ۱۵). در همین راستا، تعیین و تشکیل سلسله‌مراتبی از نواحی گردشگری ضروری است که بتواند چارچوب مؤثری برای توزیع گردشگر و ارائه‌ی خدمات مناسب و کارکرد مطلوب داشته باشد.

بنابراین با توجه به لزوم برنامه‌ریزی توسعه‌ی منطقه‌ای، به‌ویژه در بُعد فضایی در سطح کشور در زمینه‌ی توسعه‌ی گردشگری، محدوده‌ی نقاط روستایی شهرستان خور و بیابانک مورد مطالعه و بررسی قرار گرفت. وجود پتانسیل‌های بالای گردشگری و برخورداری از سرزمینی پهناور، پیشینه‌ی تمدنی بزرگ و جاذبه‌های توریستی بی‌شمار محدوده‌ی مورد مطالعه، ضرورت توجه به برنامه‌ریزی منطقه‌ای و فضایی آن را دوچندان می‌کند. از آنجا که بهره‌برداری از توان‌ها و قابلیت‌های گردشگری در هر منطقه‌ای، می‌تواند زمینه‌ای پویا و

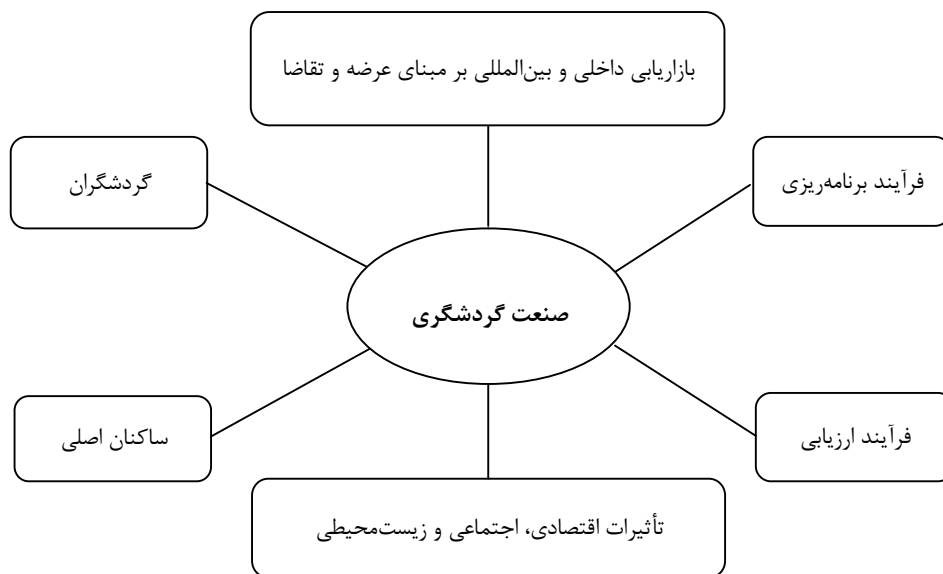
فعال برای توسعه‌ی آن منطقه فراهم کند، تحلیل توان‌ها و قابلیت‌های مزبور به‌گونه‌ای جغرافیایی، ضرورت ویژه‌ای خواهد داشت (محبوب فر و همکاران، ۱۳۹۰).

مبانی نظری

رشد شتابان گردشگری در جهان و منافع حاصل از آن، موجب توجه ویژه‌ی دولت‌ها و برنامه‌ریزان شده و شکل‌گیری شیوه‌های جدید سیاست‌گذاری در این زمینه را در پی داشته است. کشورهای پیشرفته‌ی دنیا پیش از دیگر کشورها به اهمیت گردشگری پی‌برده و برنامه‌ریزی‌های گسترده‌ای برای رشد همه‌جانبه‌ی آن انجام داده‌اند. گردشگری می‌تواند در بسیاری از کشورهای رو به پیشرفت که منابع اقتصادی چندانی ندارند، به مهم‌ترین منبع اقتصادی این کشورها تبدیل شود. به همین سبب اکثر کشورهای رو به پیشرفت، در زمینه‌ی توسعه‌ی گردشگری، برنامه‌ریزی‌های مختلفی را آغاز کرده‌اند (اسماعیل‌زاده و همکاران، ۱۳۹۰). در این بین برنامه‌ریزی گردشگری روستایی، فرآیندی پیچیده و دربرگیرنده‌ی ابعاد مختلف اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، زیست‌محیطی، سیاسی و مانند آن است، که از سویی بهره‌وری‌های اقتصادی حاکم بر روستاها، و از سویی دیگر، کارایی‌های مربوط به زیرساخت‌ها و امکانات رفاهی روستاها را به خود اختصاص می‌دهد (خانی و همکاران، ۱۳۸۹). برنامه‌ریزی همچون یک ابزار علمی، به دست‌اندرکاران صنعت گردشگری کمک می‌کند تا در یک فرآیند پیوسته و علمی، بهترین مسیر توسعه‌ی گردشگری در یک منطقه را مشخص کنند تا این توسعه در مسیر توسعه‌ی بخش‌های دیگر اقتصادی قرار گیرد (زنگی‌آبادی و همکاران، ۱۳۸۷: ۲۸). برنامه‌ریزی گردشگری، به لحاظ ویژگی‌های خاص هر منطقه، دارای یک فرآیند واضح و روشن نیست، بلکه فرآیند آن با توجه به ویژگی‌های مختلف هر منطقه، اشکال متفاوتی به خود می‌گیرد. چنانچه برنامه‌ریزی از این شناخت و آگاهی برخوردار نباشد، مسائل و مشکلات ناشی از توسعه‌ی گردشگری در یک منطقه، بیشتر نمایان خواهد شد (Leberman & Mason, 2002). از طرفی برنامه‌ریزی و مدیریت مؤثر و هماهنگ گردشگری روستایی وظیفه‌ی پیچیده‌ای است، چراکه عرصه‌ی گردشگری روستایی متنوع است و جاذبه‌های طبیعی و انسان‌ساخت، امکانات، تسهیلات، بازاریابی و خدمات اطلاع‌رسانی و حمل‌ونقل، همه عناصر حساس و آسیب‌پذیر محصول گردشگری روستایی هستند. علاوه بر این، نواحی روستایی منبعی چند منظوره‌اند و گردشگری یکی از تقاضاهای رقیب در آن شمرده می‌شود. به هر حال دو ویژگی مهم در گردشگری روستایی وجود دارد؛ یکی تنوع و پراکندگی عرضه و تقاضا در آن و دیگری تقاضاهای پویا و متغیر نسبت به منابع پایه‌ی آن. این دو ویژگی فرآیند مدیریت و برنامه‌ریزی گردشگری را پیچیده‌تر می‌کند.

در مطالعه‌ی ویژگی‌های صنعت گردشگری، شاید مهم‌ترین نکته بررسی نوع رویکرد به این مقوله است. به بیان دیگر، این موضوع که از صنعت گردشگری چه انتظاری می‌توان داشت و کدامیک از عملکردهای

اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و زیست‌محیطی مترتب با این صنعت است، بیانگر نوع رویکرد به صنعت گردشگری است. بررسی منابع و مدارک علمی معتبر در حوزه‌ی گردشگری، مبین این نکته است که غالب دیدگاه‌ها و رویکردهای کنونی به صنعت گردشگری در غالب چند دسته‌ی کلی قرار می‌گیرد. حال و پیچ بر این باورند که با پنج دیدگاه کلی می‌توان به برنامه‌ریزی صنعت گردشگری پرداخت: ۱- دیدگاه اقتصادی محض؛ ۲- رویکرد اقتصادی؛ ۳- رویکرد فیزیکی و فضایی؛ ۴- دیدگاه اجتماعی و ۵- رویکرد پایدار. افزون بر این پنج دیدگاه، می‌توان به صنعت گردشگری به‌مثابه یک سیستم نگریست که در این رویکرد، گردشگری دارای شش مؤلفه‌ی مهم برای فرآیند برنامه‌ریزی است. از طرفی صنعت گردشگری و در پی آن برنامه‌ریزی گردشگری، همواره دارای دو ویژگی عمده هستند، اول اینکه نیازمند برنامه‌ریزی فیزیکی است که شامل ابعاد اقتصادی و زیست‌محیطی آن می‌شود و دیگر اینکه نیازمند برنامه‌ریزی غیرفیزیکی است که شامل ابعاد اجتماعی و فرهنگی آن است (حیدری، ۱۳۸۷: ۳۵-۳۶). شکل شماره‌ی ۱ این سیستم را نشان می‌دهد.

شکل ۱. نمودار صنعت گردشگری به‌مثابه یک سیستم

(منبع: حیدری، ۱۳۸۷: ۳۶)

در مجموع به‌دلایل زیر اتخاذ رویکرد منظم و یکپارچه برای برنامه‌ریزی و مدیریت در گردشگری روستایی ضروری به نظر می‌رسد:

- کاهش فعالیت‌های کشاورزی به‌عنوان کاربری اراضی غالب در نواحی روستایی و تنوع زیاد تقاضا برای نواحی روستایی که سبب می‌شود، سیاست‌های کلی برای تخصیص مؤثر منابع روستایی به‌منظور استفاده مناسب از منابع، از جمله در زمینه‌ی گردشگری ضروری شود. امروزه این موضوع پذیرفته‌شده

که گردشگری می‌تواند محرک مناسبی برای تجدید حیات اجتماعی و اقتصادی نواحی روستایی باشد. با توجه به ماهیت کوچک‌مقیاس و پراکنده‌ی صنعت گردشگری روستایی، برنامه‌ریزی بلندمدت آن برای بهره‌مند کردن جوامع روستایی لازم است؛

- نواحی روستایی منبعی شکننده و حساس در برابر تغییرات زیست‌محیطی و اجتماعی هستند. بنابراین با توجه به محدودیت منابع طبیعی و مقیاس گردشگری روستایی، می‌تواند با توجه به شرایط طبیعی و اجتماعی - فرهنگی خود آن را جذب کند؛ ولی ویژگی‌ها و شرایط خاصی که می‌تواند بازدیدکنندگان را در وهله‌ی نخست جذب این نواحی کند، در نظر گرفته نمی‌شود یا در اثر توسعه‌ی نامناسب گردشگری از بین می‌رود. دستیابی به این مهم تنها از راه مدیریت مستمر صنعت و گردشگران حاصل می‌شود (رضوانی، ۱۳۸۷: ۱۵۹-۱۶۰).

با وجود این، کمال مطلوب این است که گردشگری به‌عنوان عنصری از برنامه‌های فراگیر برای توسعه منطقه برنامه‌ریزی شود. برای انجام این مهم و یکپارچگی آن با خط‌مشی‌ها، باید تمام تلاش برای برنامه‌ها و طرح کلی توسعه‌ی منطقه‌ای به‌کار گرفته شود. برنامه‌ریزی گردشگری می‌تواند در هر یک از سطوح مختلف بین‌المللی، ملی، منطقه‌ای و زیرمنطقه‌ای تحقق یابد و در هر سطح نیز در درجه‌های مختلف اختصاصی شود (کرمی و همکاران، ۱۳۸۹).

برای برنامه‌ریزی مؤثر و بهتر بازاریابی مقاصد گردشگری، در وهله‌ی نخست باید مفهوم و مقصد گردشگری روشن شود. به‌طور کلی در تعریف مقصد گردشگری، می‌توان گفت که مقصد یا مقاصد گردشگری شامل عناصری هستند که در ترکیب و تعامل با یکدیگر، می‌توانند شرایطی را برای جذب و اقامت گردشگران فراهم کنند (حیدری، ۱۳۸۷: ۱۸۳).

هر ناحیه جاذبه‌هایی دارد، پدیده‌هایی برای مشاهده و فعالیت‌هایی که گردشگران می‌توانند انجام دهند، ولی همه نواحی جاذبه‌های برابری ندارند. هرچند برخی نواحی دارای جاذبه‌های طبیعی هستند که سبب توسعه‌ی خودجوش گردشگری می‌شود، اما بسیاری از این نواحی بسته به جاذبه‌های خود، نیازمند تحلیل منظم، اجرا و به‌هنگام‌سازی هستند. بنابراین ارزیابی نسبی معیارهای تأثیرگذار بر جذابیت یک مقصد، برای توسعه‌ی گردشگری مهم است. این کار شامل ویژگی‌های ذاتی یک مکان، ویژگی‌های سازمانی و نهادی، مانند ویژگی‌های فضایی، ظرفیتی و قضاوت‌های موجود با استفاده از بررسی ادراکی در مطالعه‌ی ادراکات گردشگران و تحلیل داده‌های مربوط به مقصد است (رضوانی، ۱۳۸۷: ۱۶۲).

در این بین درجه‌بندی نواحی گردشگری، معیاری برای تعیین مرکزیت و همچنین تعیین زیرساخت‌های مورد نیاز و تعدیل نابرابری بین نواحی است. امروزه با پیشرفت روش‌های آماری و رایانه‌ای در مطالعات جغرافیایی، استفاده از شاخص‌های مختلف در زمینه‌های گوناگون متداول‌ترین معیار سطح‌بندی نواحی

گردشگری است. در همین راستا، تعیین و تشکیل سلسله‌مراتبی از نواحی گردشگری که بتواند چارچوب مؤثری برای توزیع گردشگر و ارائه‌ی خدمات مناسب و کارکرد مطلوب داشته باشد، ضروری است (شماعی و همکاران، ۱۳۹۰). بنابراین با توجه به تنوع و گستردگی منابع و جاذبه‌های مورد علاقه‌ی گردشگران، تعیین و تشکیل این سلسله‌مراتب و درجه‌بندی حوزه‌های گردشگری در سطوح مختلف منطقه‌ای، مستلزم استخراج شاخص‌های متنوع در زمینه‌های مرتبط با گردشگری است. در این مورد می‌توان به مطالعات ادواردز اشاره کرد که موارد تأثیرگذار بر جذابیت گردشگری در یک ناحیه را در دو دسته از عوامل عمومی و عناصر اجتماعی - فرهنگی تفکیک و توزیع کرده است (Edwards, et al., 2000: 28).

هرزبرگ معیارهای مؤثر در انتخاب مقصد گردشگری را به صورت عوامل انگیزشی و عوامل سلامت‌بخش تعیین و رتبه‌بندی کرده است؛ از آنجا که این معیارها کمابیش در نواحی روستایی وجود دارند، عوامل جذب گردشگران به این نواحی روستایی به‌شمار می‌روند (رضوانی، ۱۳۸۷: ۶۶).

صالحی فرد (۱۳۹۰) و قادری (۱۳۸۳) منابع و جاذبه‌های گردشگری را از دیدگاه جاذبه‌های انسان‌ساخت، جاذبه‌های فرهنگی و جاذبه‌های طبیعی تشریح کرده‌اند. برای انتخاب یک مکان (مکان‌یابی) به‌عنوان یک مقصد گردشگری، باید عوامل بسیاری را مدنظر قرار داد که گی (۲۰۰۷) مهم‌ترین آنها را بدین شرح توضیح می‌دهد:

- نزدیک بودن مکان به سایر مراکز تفریحی؛
- مطلوب بودن آب‌وهوای آن مکان؛
- جذاب بودن محیط فیزیکی؛
- وجود زمین به‌اندازه‌ی کافی برای امکان توسعه و افزایش ساختمان در آینده؛
- دسترسی به آزادراه‌ها و مکان‌های تفریحی و گردشگری؛
- وجود وسایل حمل‌ونقل مناسب و تأسیسات عمومی و زیربنایی، مانند آب و برق و تلفن؛
- ایمن یا مصون بودن منطقه و محیط؛
- استقبال ساکنان و جمعیت آن مکان از توسعه‌ی این صنعت و داشتن احساسی شایسته نسبت به میهمانان؛
- کیفیت نیروی کار محلی و محل کافی برای اقامت (حیدری، ۱۳۸۷: ۱۸۵ و قادری، ۱۳۸۳: ۵۷).

بنابراین با بررسی شاخص‌های معرفی شده در پژوهش‌های مذکور و بومی‌گزینی آنها با توجه به ویژگی‌های خاص و منحصربه‌فرد منطقه‌ی مورد مطالعه و درنهایت با نظرسنجی از استادان و کارشناسان مربوطه، شاخص‌های موردنظر در چارچوب جدول شماره ۲ نتیجه و جمع‌بندی شده است.

جدول ۲. شاخص‌ها و معیارهای مؤثر در انتخاب مقصد گردشگری

شاخص‌های طبیعی و محیطی	شاخص‌های کالبدی				شاخص‌های اجتماعی - اقتصادی	
	جاذبه‌های گردشگری بیابان ^۳	پایاب ^۲	قلعه	دفتر پست	راه زمینی	نرخ باسوادی
تنوع گونه‌های گیاهی ^۴	خانه‌های تاریخی	قنات	دفتر مخابرات	دسترسی	نرخ اشتغال	زبان و گویش محلی
درختان کهنسال ^۶	کالبد و بافت تاریخی	چشمه	دسترسی عمومی به اینترنت	برق	شیوه‌ی زندگی (نوع معیشت)	صنایع دستی ^۵
تنوع گونه‌های جانوری	امامزاده	چاه موتوری	دسترسی به وسایل نقلیه‌ی عمومی	آب آشامیدنی	غذاهای محلی	جشنواره‌ها ^۷
کمپینگ گردشگری ^{۱۰}	سایر اماکن مذهبی مسلمانان ^۹	آب انبار ^۸	فروشگاه	مرکز بهداشت و درمان	-	-
گردشگری کشاورزی ^{۱۲}	اقامتگاه ^{۱۱}	خانه‌ی بهداشت	رستوران	داروخانه	-	-

مواد و روش‌ها

پژوهش حاضر از دید هدف، کاربردی و از نظر روش بررسی توصیفی - تحلیلی، مبتنی بر مطالعات میدانی است. بنابراین در ابتدای کار پس از مشاهده‌ی مشکلات و مسائل موجود در مسیر پیشرفت و توسعه‌ی منطقه و در راستای توسعه هر چه بیشتر و پایدارتر گردشگری منطقه، در گام اول اهداف پژوهش مشخص شد. در ادامه با توجه به اهداف پژوهش ابتدا شاخص‌ها و معیارهای مؤثر در زمینه توسعه گردشگری با بهره‌گیری از منابع اطلاعاتی موجود و مطالعات انجام شده در زمینه توسعه گردشگری و سپس با نظرسنجی از کارشناسان و استادان در این زمینه، مورد واکاوی قرار گرفته و روایی آن اثبات شد. در مرحله‌ی بعد متناسب با معیارهای

۱. از جمله رسوم خاص محلی می‌توان به مواردی چون، نخل‌گردانی به مناسبت‌های مختلف، مثل روز عاشورا، دعای باران و مناسبت‌های دیگر در روستاهای بیاضه و ایراج اشاره کرد. همچنین مواردی مانند مراسم زنجیرزنی آتشین در شب عاشورا در روستای بیاضه، تعزیه‌خوانی، شبیه‌خوانی کومیک، مراسم مربوط به سرو ایراج.
۲. انواع پایاب: عمومی یا خصوصی، از نظر کارکرد: مخصوص آشامیدن، شستن ظروف.
۳. تپه‌های ماسه‌ای، پلایا و پلیگون‌های نمکی، کویر پفکی، سیف، برخان.
۴. انواع گیاهان با مصارف دارویی، خوراکی و همچنین گیاهانی که کاربرد روزمره دارند، مانند گز، هنگ، روناس، اسکمبیل، اشنو، قیچ، ریواس، پرسیاوش، بنه، بادام کوهی، انجیر کوهی، قدومه، خارشتر، مارچوبه، آویشن، زیره سیاه، حنظل (هندوانه ابوچهل).
۵. صنایع دستی: وسایل و اشیایی که از کرباس و پنبه تهیه می‌شود، مانند: قبای میل میل، سفره‌های خطدار، کیش (چادر سنتی)، وسایل ساخته شده از پشم، ظروف حصیری و سفالینه.
۶. سرو ایراج، زیتون بیاضه (درخت زیتون اسکندر).
۷. جشنواره‌هایی چون: سرو ایراج، جشن خرما، مسابقات شن.
۸. شامل انواع آب‌انبارهای بیابانی (بین‌راهی)، روستایی و همچنین از نظر مصالح و فرم: روباز، سرپوشیده، گنبدی، مدور، چهارگوش.
۹. شامل: مساجد، حسینیه‌ها، تکیه‌ها.
۱۰. شامل کمپینگ‌های اقامتی، تفریحی مانند شترسواری.
۱۱. از اقامتگاه‌های تک اتاق گرفته تا هتل‌هایی که در منطقه وجود دارد.
۱۲. کاشت و پرورش گیاهان خاص و بومی منطقه که می‌تواند گردشگران را جهت بازدید از سیر پرورش آنان جذب نماید، مانند نخلستان‌ها.

استخراج شده، از طریق مطالعات میدانی انجام گرفته، بهره‌گیری از کارشناسان و مسئولان ذی‌ربط محلی و استفاده از منابع اطلاعاتی موجود (سرشماری آبادی‌ها و سرشماری نفوس و مسکن در سال‌های ۱۳۷۵ و ۱۳۸۵)، داده‌های مورد نیاز گردآوری شدند. با بهره‌گیری از فرآیند سلسله‌مراتبی (AHP)^۱ وزن هر کدام از معیارها پس از تکمیل پرسش‌نامه‌ی مقایسه‌ی زوجی از سوی کارشناسان مشخص شد و در ادامه از روش ELECTRE^۲ برای رتبه‌بندی استفاده شد. برای پیاده‌سازی فرآیند تحلیل سلسله‌مراتبی (AHP) از نرم‌افزار Expert Choice و برای رتبه‌بندی به روش ELECTRE از نرم‌افزار Excel استفاده شد.

روش ELECTRE از دسته روش‌های تصمیم‌گیری است که در آن شاخص‌های کمی و کیفی مورد استفاده قرار می‌گیرند و با مقایسه‌های دو وجهی میان گزینه‌ها، رتبه‌بندی آنها به دست می‌آید. مسائل چند شاخصه به صورت قراردادی با یک مجموعه از گزینه‌ها، شاخص‌ها و مقادیر برتری بیان می‌شوند. در این مسائل باید مجموعه‌ای از گزینه‌ها $A = \{a_i | (i = 1, 2, \dots, m)\}$ ارزیابی شوند که ارزیابی مورد نظر با مجموعه‌ای از شاخص‌ها $g_i(a) j = 1, 2, \dots, n$ صورت می‌پذیرد. $g_i(a)$ یک عدد حقیقی است (حتی اگر نشان‌دهنده‌ی یک ارزیابی کیفی باشد) که در روش‌های غیررتبه‌ای مقایسه‌ها با روابط دوگانه (باینری)^۳ بیان می‌شود. در مقابل روش‌های سنتی که دو رابطه‌ی برتری و بی‌تفاوتی را در مقایسه دو گزینه در نظر می‌گرفتند، روش ELECTRE III مفهوم ارزش آستانه بی‌تفاوتی، q ، ارزش آستانه برتری، p ، و روابط برتری را به شکل زیر معرفی می‌کند:

$$\begin{aligned} a P b & \Leftrightarrow (a \text{ به صورت قوی برتر از } b \text{ است}) & g(a) - g(b) > p \\ a Q b & \Leftrightarrow (a \text{ به صورت ضعیف‌تر برتر از } b \text{ است}) & q < g(a) - g(b) < p \\ a I b & \Leftrightarrow (a \text{ نسبت به } b \text{ بی‌تفاوت است و } b \text{ نسبت به } a) & |g(a) - g(b)| < p \end{aligned}$$

بنابراین به‌طور خلاصه می‌توان گفت که در یک مدل جامع برتری^۴ در روش ELECTRE III

تصمیم‌گیرنده با سه حالت متفاوت روبه‌رو است:

- $a I b$ (بی‌تفاوت است نسبت به b)
- $a Q b$ (a برتری دارد بر b)
- $a P b$ (a برتری قوی دارد بر b)

علاوه بر این‌ها با موضوعاتی مانند زیر روبه‌رو می‌شویم:

- برتری ضعیف (Q)؛ که آن را به صورت $a Q b$ نمایش می‌دهند. اگر تردید میان $a P b$ و $a I b$ وجود داشته باشد، به‌طور مسلم در این حالت $b P a$ را نخواهیم داشت.
- غیر قابل مقایسه بودن (R)؛ که آن را به صورت $a R b$ نمایش می‌دهند و هنگامی است که تردید

1 AHP: Analytic Hierarchy Process
2. Elimination et Choice in Translating to Reality
3. Binary
4. Comprehensive Preference Model

میان $a P b$ و $b P a$ وجود داشته باشد.

آنچه در این روش مورد ارزیابی قرار می‌گیرد، بررسی اعتبار $a S b$ بوده که برای آن لازم است دو شرط هماهنگی^۱ و ناهماهنگی^۲ را مورد بررسی قرار داد. $a S b$ به این مفهوم است که "a حداقل به خوبی b است" یا "a بدتر از b نیست" (Buchanan et al, 1999; Wang et al, 2008).^۳

محدوده‌ی مورد مطالعه

شهرستان خور و بیابانک واقع در کرانه‌ی جنوب‌شرقی دشت کویر، از توابع استان اصفهان دارای سه بخش به نام‌های بیابانک، مهرجان و نخلستان است که سه بخش مذکور نیز متشکل از ۲۵ روستا و ۲۰۱ مزرعه است. این شهرستان از شمال با استان سمنان از جنوب با استان یزد و از شرق با استان خراسان ارتباط داشته و در موقعیت نسبی ۴۰۰ کیلومتری مرکز استان واقع شده است. وسعت تقریبی آن حدود ۱۱۶۰۰ کیلومتر مربع بوده و در حدود ۲۱ هزار نفر جمعیت دارد که ۸ هزار نفر از این جمعیت در مرکز بخش زندگی می‌کنند (سرشماری آبادی‌ها، ۱۳۸۵). این شهرستان با جاذبه‌های گردشگری فراوان (جدول شماره‌ی ۳) یکی از دیدنی‌ترین مناطق گردشگری ایران به‌شمار می‌رود که در این مطالعه سکونتگاه‌های روستایی این شهرستان از نظر سطوح گردشگری رتبه‌بندی می‌شود.

جدول ۳. جاذبه‌های گردشگری شهرستان خور و بیابانک

نمونه	موارد	انواع جاذبه
پلایای خور در شرق و شمال‌شرق خور، ریگ جن، ریگ آشتیان، تپه‌های ماسه‌ای در روستای مصر، چشمه‌های آبگرم (روستای آبگرم) و معدنی بازیاب، دریاچه شور، شورابه‌های کویر و چشمه و قنات کلاغو با خواص درمانی	کوه، نمکزارها، ماسه‌زار، تل‌های ماسه‌ای	جاذبه‌های طبیعی
سروهای ایراج، اردیب، خنج، درختان کهنسال زیتون (بیاضه-جندق)	درختان کهنسال	
جوامع بنه، بادام تلخ، قیچ، درمنه، اشنان، گز، نی، تاغ.....		
	گونه‌های انوری	جاذبه‌های تاریخی
	قلعه‌ها	
	کاروانسراها	
	خانه‌ها	
	آب انبارها و قنات	جاذبه‌های اجتماعی - فرهنگی
	صنایع دستی	
	آداب و رسوم	

منبع: نگارندگان

1. Concordance

2. Discordance

۳. برای اطلاعات بیشتر از مراحل پیاده‌سازی روش ELECTRE III می‌توان از این منابع استفاده کرد: (کزاز و دیگران،

۱۳۹۰؛ Buchanan et al, 1999; Wang et al, 2008).

یافته‌های پژوهش

تدوین مدل AHP و تعیین اوزان معیارها

پس از تدوین ساختار سلسله‌مراتب، مقایسه‌های زوجی بین معیارها و زیرمعیارهای وابسته با استفاده از مقیاس اهمیت نسبی انجام گرفت. همچنین از روش کپ‌لند که یکی از راهبردهای اولویت‌بندی است، برای استخراج امتیاز هر دو معیار مقایسه شده با هم استفاده شد (عطایی، ۱۳۸۹: ۲۶۶). در ادامه از نرم‌افزار Expert Choice برای استخراج اوزان مربوط به معیارها و زیرمعیارها بر اساس مقایسه‌ی زوجی صورت گرفته از سوی کارشناسان استفاده شد که نتایج آن در جدول شماره‌ی ۴ آمده است.

جدول ۴. اوزان نهایی برای هر کدام از معیارها و زیرمعیارها با استفاده از مدل AHP

ردیف	شاخص	وزن	ردیف	شاخص	وزن
۱	نرخ باسوادی	۰/۰۵۷	۲۰	روستاهای دارای چاه موتوری	۰/۰۰۳
۲	نرخ اشتغال	۰/۰۲۲	۲۱	آب انبار	۰/۰۰۶
۳	راه زمینی	۰/۰۵۴	۲۲	پایاب	۰/۰۲۰
۴	فاصله از مراکز جمعیتی	۰/۰۴۳	۲۳	خانه‌های تاریخی	۰/۰۲۲
۵	برق	۰/۰۲۱	۲۴	کالبد و بافت تاریخی	۰/۰۱۵
۶	آب لوله‌کشی	۰/۰۱۴	۲۵	امامزاده	۰/۰۰۳
۷	مراکز بهداشتی درمانی	۰/۰۱۵	۲۶	سایر اماکن مذهبی مسلمانان	۰/۰۰۳
۸	داروخانه	۰/۰۱۴	۲۷	رسوم محلی خاص	۰/۰۱۲
۹	خانه بهداشت	۰/۰۱۵	۲۸	زبان و گویش محلی	۰/۰۰۴
۱۰	دفتر پست	۰/۰۱۴	۲۹	صنایع دستی	۰/۰۲۷
۱۱	دفتر مخابرات	۰/۰۱۴	۳۰	جشنواره‌ها	۰/۰۰۶
۱۲	دسترسی عمومی به اینترنت	۰/۰۱۴	۳۱	شیوه زندگی (نوع معیشت)	۰/۰۲۱
۱۳	دسترسی به وسیله‌ی نقلیه‌ی عمومی	۰/۰۱۹	۳۲	غذا	۰/۰۲۰
۱۴	فروشگاه	۰/۰۲۷	۳۳	جاذبه‌های گردشگری بیابان	۰/۱۳۱
۱۵	رستوران	۰/۰۶۵	۳۴	تنوع گونه‌های گیاهی	۰/۰۵۱
۱۶	اقامتگاه	۰/۱۰۰	۳۵	درختان کهنسال	۰/۰۱۲
۱۷	روستاهای دارای قلعه	۰/۰۴۶	۳۶	تنوع گونه‌های جانوری	۰/۰۱۳
۱۸	روستاهای دارای قنات	۰/۰۲۲	۳۷	کمپینگ گردشگری	۰/۰۲۴
۱۹	روستای دارای چشمه	۰/۰۰۵	۳۸	گردشگری کشاورزی	۰/۰۲۷

منبع: نگارندگان

جمع‌آوری اطلاعات و تشکیل ماتریس تصمیم‌گیری قطعی

با توجه به تنوع معیارها و شاخص‌های مورد نظر در فرآیند پژوهش، مبنای جمع‌آوری داده‌ها و اطلاعات مربوط به شاخص‌ها متناسب با منابع اطلاعاتی موجود بر پایه‌ی مطالعات میدانی نگارندگان، نظرات کارشناسان و مسئولان محلی و همچنین سرشماری‌های عمومی نفوس و مسکن (۱۳۸۵) و سرشماری آبادی‌ها (۱۳۸۵) قرار گرفت که در ادامه به تفکیک به آنها اشاره می‌شود.

شاخص‌هایی که داده‌های آنها بر پایه‌ی مطالعات میدانی نگارندگان، نظرات کارشناسان و مسئولان محلی بوده عبارتند از: آداب و سنن خاص محلی، زبان و گویش محلی، صنایع دستی، جشنواره‌ها، شیوه‌ی زندگی (نوع معیشت)، غذاهای محلی، جاذبه‌های گردشگری بیابان، تنوع گونه‌های گیاهی، درختان کهنسال، تنوع گونه‌های جانوری، کمپینگ گردشگری، گردشگری کشاورزی، خانه‌های تاریخی، کالبد و بافت تاریخی، پایاب، اقامتگاه، آب انبار.

شاخص‌هایی داده‌های آنها بر پایه‌ی سرشماری‌های عمومی نفوس و مسکن (۱۳۸۵) و سرشماری آبادی‌ها (۱۳۸۵) بوده عبارتند از: نرخ باسوادی، نرخ اشتغال، راه زمینی، دسترسی، برق، آب آشامیدنی، مرکز بهداشت و درمان، داروخانه، دفتر پست، دفتر مخابرات، دسترسی عمومی به اینترنت، دسترسی عمومی به وسیله‌ی نقلیه، فروشگاه، رستوران، قلعه، قنات، چشمه، چاه موتوری، خانه بهداشت، امامزاده.

درجه‌بندی با روش ELECTRE III

همان‌گونه که اشاره شد، پس از تشکیل ماتریس تصمیم‌گیری قطعی (جدول شماره ۶)، محاسبه‌ی پارامترهای هماهنگی و ناهماهنگی گزینه‌ها لازم است. در ادامه باید درجه اعتبار رابطه‌ی غیررتبه‌ای برای مقایسه‌های زوجی گزینه‌ها از طریق ترکیب شاخص‌های مقادیر هماهنگی و ناهماهنگی محاسبه شود که نتیجه‌ی آن ماتریس S (جدول شماره ۷) به دست می‌آید که بیانگر درجه اعتبار برتری یک گزینه بر گزینه‌ی دیگر بر اساس جمیع شاخص‌ها است. در ادامه باید به پیش‌رتبه‌بندی گزینه‌ها و سپس رتبه‌بندی نهایی اقدام کرد. برای این کار ابتدا ماتریس T که مبنای پیش‌رتبه‌بندی‌ها است محاسبه و بعد از پیش‌رتبه‌بندی صعودی و نزولی، رتبه‌بندی نهایی انجام می‌شود (جدول شماره ۵).

جدول ۵. نتایج رتبه‌بندی روستاهای شهرستان خور و بیابانک با استفاده از روش ELECTRE

رتبه	روستا	رتبه	روستا	رتبه	روستا
۲۱	جگارگ	۱۱	عروسان گلستان	۱	بیاضه
۲۲	امیرآباد	۱۲	هفتومان	۲	جندق
۲۳	عزیز آباد	۱۳	ابراهیم آباد	۳	مهرجان
۲۴	بازیاب	۱۴	حسین آباد	۴	گرمه
۲۵	عروسان کوره گز	۱۵	جعفرآباد	۵	ایراج
۲۶	محمد آباد کوره گز	۱۶	قادرآباد	۶	اردیب
۲۷	مجتمع معادن سنگ مرمریت هفتومان	۱۷	نصرآباد	۷	چاه ملک
۲۸	آبگرم	۱۸	فرحزاد	۸	خنج
۲۹	هجرگ	۱۹	نیشابور	۹	فرخی
۳۰	بهین	۲۰	آبادان	۱۰	مصر

شماره	نام مکان	دسترسی	راه زمینی	نرخ اشتغال	نرخ باسواد
۱	ایرانشاه آباد	۷	۱	۴۵	۸۴
۲	جمشیدآباد	۱۰	۱	۴۱	۸۵
۳	چراغک	۹	۳	۶۷	۶۷
۴	فرعی	۱۷	۱	۳۴	۸۴
۵	نسرآباد	۱۴	۱	۵۷	۷۰
۶	لنجان	۱۱	۱	۷۶	۸۱
۷	چاه سنگ	۴۶	۱	۵۴	۸۱
۸	قادرآباد	۴۷	۱	۵۸	۷۴
۹	مسر	۲۷	۱	۷۳	۸۳
۱۰	ایرناج	۵۰	۱	۳۱	۶۶
۱۱	بارآباد	۶۶	۱	۵۴	۷۷
۱۲	حسن آباد	۴۵	۱	۵۶	۷۷
۱۳	هفتیرمان	۴۸	۱	۴۲	۶۸
۱۴	مجتبایان	۴۳	۱	۹۱	۷۱
۱۵	اردبیل	۴۲	۱	۳۴	۷۱
۱۶	گرمه	۳۸	۱	۲۹	۶۰
۱۷	عروسیان گلستان	۳۰	۱	۲۱	۶۹
۱۸	نیستابور	۲۴	۱	۳۰	۴۵
۱۹	بیشه	۵۵	۱	۴۲	۷۲
۲۰	خیج	۵۰	۱	۷۳	۷۱
۲۱	مهرجان	۳۴	۱	۴۴	۷۳
۲۲	فرجاد	۲۰	۳	۰	۰
۲۳	اسیرآباد	۳۳	۳	۰	۰
۲۴	عروسیان کوزهر	۲۶	۳	۰	۰
۲۵	محمدآباد	۲۸	۳	۰	۰
۲۶	کوزهر	۵۴	۳	۰	۰
۲۷	بهن	۷۰	۳	۰	۰
۲۸	همرگ	۷۰	۳	۰	۰
۲۹	جندق	۴۶	۱	۷۴	۸۷
۳۰	عزیزآباد	۷	۱	۰	۰
۳۱	اکرم	۱۷	۱	۰	۰

جدول ۳. ماتریس تصمیم‌گیری

MAX

جدول ۷. ماتریس S

	ابراهیم آباد	جغراباد	جگاری	فرخی	نصرا باد	ابادان	چاه ملک	قادرآباد	مصر	ایراج	باززیاب	حسین آباد	هفتومان	مجمع معادن	اردبیل	عروسان گلستان	گرمه	نیشابور	بیاضه	خنج	مهرجان	فرحزاد	امیرآباد	عروسان کوره گز	محمد آباد کوره گز	بهمن	هجری	جندق	عزیز آباد	آبگرم
ابراهیم آباد	۰.۰	۰.۱	۰.۳	۰.۱	۰.۲	۰.۲	۰.۱	۰.۲	۰.۱	۰.۱	۰.۳	۰.۲	۰.۲	۰.۴	۰.۱	۰.۱	۰.۱	۰.۱	۰.۲	۰.۱	۰.۱	۰.۳	۰.۳	۰.۴	۰.۵	۰.۵	۰.۰	۰.۲	۰.۰	
جغراباد	۰.۱	۰.۰	۰.۳	۰.۲	۰.۳	۰.۳	۰.۲	۰.۲	۰.۲	۰.۳	۰.۳	۰.۳	۰.۳	۰.۴	۰.۳	۰.۳	۰.۳	۰.۱	۰.۳	۰.۱	۰.۱	۰.۳	۰.۳	۰.۳	۰.۵	۰.۵	۰.۰	۰.۳	۰.۰	
جگاری	۰.۳	۰.۱	۰.۰	۰.۱	۰.۱	۰.۰	۰.۱	۰.۱	۰.۰	۰.۱	۰.۲	۰.۱	۰.۱	۰.۳	۰.۱	۰.۱	۰.۱	۰.۱	۰.۰	۰.۰	۰.۱	۰.۱	۰.۱	۰.۳	۰.۳	۰.۰	۰.۱	۰.۰	۰.۰	
فرخی	۰.۱	۰.۳	۰.۴	۰.۰	۰.۱	۰.۱	۰.۱	۰.۱	۰.۳	۰.۳	۰.۲	۰.۱	۰.۱	۰.۵	۰.۳	۰.۳	۰.۱	۰.۱	۰.۱	۰.۱	۰.۱	۰.۱	۰.۱	۰.۳	۰.۳	۰.۰	۰.۲	۰.۰	۰.۰	
نصرا باد	۰.۲	۰.۳	۰.۱	۰.۰	۰.۰	۰.۱	۰.۱	۰.۱	۰.۰	۰.۱	۰.۲	۰.۱	۰.۱	۰.۳	۰.۱	۰.۱	۰.۱	۰.۱	۰.۱	۰.۱	۰.۱	۰.۱	۰.۱	۰.۳	۰.۳	۰.۰	۰.۲	۰.۰	۰.۰	
ابادان	۰.۲	۰.۳	۰.۰	۰.۱	۰.۰	۰.۱	۰.۱	۰.۱	۰.۱	۰.۱	۰.۲	۰.۱	۰.۱	۰.۳	۰.۱	۰.۱	۰.۱	۰.۱	۰.۱	۰.۱	۰.۱	۰.۱	۰.۱	۰.۳	۰.۳	۰.۰	۰.۲	۰.۰	۰.۰	
چاه ملک	۰.۱	۰.۳	۰.۴	۰.۲	۰.۳	۰.۳	۰.۰	۰.۲	۰.۲	۰.۳	۰.۳	۰.۳	۰.۳	۰.۴	۰.۳	۰.۳	۰.۳	۰.۱	۰.۳	۰.۱	۰.۱	۰.۳	۰.۳	۰.۳	۰.۵	۰.۵	۰.۰	۰.۳	۰.۰	
قادرآباد	۰.۲	۰.۱	۰.۳	۰.۲	۰.۲	۰.۲	۰.۰	۰.۲	۰.۲	۰.۳	۰.۳	۰.۳	۰.۳	۰.۴	۰.۳	۰.۳	۰.۳	۰.۱	۰.۳	۰.۱	۰.۱	۰.۳	۰.۳	۰.۳	۰.۵	۰.۵	۰.۰	۰.۳	۰.۰	
مصر	۰.۲	۰.۳	۰.۴	۰.۰	۰.۱	۰.۱	۰.۱	۰.۱	۰.۰	۰.۱	۰.۲	۰.۱	۰.۱	۰.۵	۰.۳	۰.۳	۰.۱	۰.۱	۰.۱	۰.۱	۰.۱	۰.۱	۰.۱	۰.۳	۰.۳	۰.۰	۰.۲	۰.۰	۰.۰	
ایراج	۰.۱	۰.۳	۰.۵	۰.۳	۰.۵	۰.۵	۰.۰	۰.۴	۰.۰	۰.۰	۰.۰	۰.۴	۰.۳	۰.۶	۰.۲	۰.۲	۰.۱	۰.۱	۰.۱	۰.۱	۰.۱	۰.۱	۰.۱	۰.۳	۰.۳	۰.۰	۰.۲	۰.۰	۰.۰	
باززیاب	۰.۳	۰.۳	۰.۱	۰.۱	۰.۲	۰.۲	۰.۰	۰.۲	۰.۰	۰.۰	۰.۰	۰.۴	۰.۳	۰.۶	۰.۲	۰.۲	۰.۱	۰.۱	۰.۱	۰.۱	۰.۱	۰.۱	۰.۱	۰.۳	۰.۳	۰.۰	۰.۲	۰.۰	۰.۰	
حسین آباد	۰.۲	۰.۳	۰.۱	۰.۱	۰.۱	۰.۱	۰.۱	۰.۱	۰.۱	۰.۱	۰.۰	۰.۲	۰.۱	۰.۳	۰.۱	۰.۱	۰.۱	۰.۱	۰.۱	۰.۱	۰.۱	۰.۱	۰.۱	۰.۳	۰.۳	۰.۰	۰.۲	۰.۰	۰.۰	
هفتومان	۰.۲	۰.۳	۰.۱	۰.۱	۰.۱	۰.۱	۰.۱	۰.۱	۰.۱	۰.۱	۰.۰	۰.۲	۰.۱	۰.۳	۰.۱	۰.۱	۰.۱	۰.۱	۰.۱	۰.۱	۰.۱	۰.۱	۰.۱	۰.۳	۰.۳	۰.۰	۰.۲	۰.۰	۰.۰	
مجمع معادن	۰.۴	۰.۳	۰.۳	۰.۵	۰.۳	۰.۳	۰.۰	۰.۲	۰.۲	۰.۳	۰.۳	۰.۳	۰.۳	۰.۴	۰.۳	۰.۳	۰.۳	۰.۱	۰.۳	۰.۱	۰.۱	۰.۳	۰.۳	۰.۳	۰.۵	۰.۵	۰.۰	۰.۳	۰.۰	
اردبیل	۰.۱	۰.۳	۰.۱	۰.۱	۰.۱	۰.۱	۰.۱	۰.۱	۰.۰	۰.۱	۰.۲	۰.۱	۰.۱	۰.۳	۰.۱	۰.۱	۰.۱	۰.۱	۰.۱	۰.۱	۰.۱	۰.۱	۰.۱	۰.۳	۰.۳	۰.۰	۰.۲	۰.۰	۰.۰	
عروسان گلستان	۰.۱	۰.۳	۰.۱	۰.۱	۰.۱	۰.۱	۰.۱	۰.۱	۰.۱	۰.۱	۰.۲	۰.۱	۰.۱	۰.۳	۰.۱	۰.۱	۰.۱	۰.۱	۰.۱	۰.۱	۰.۱	۰.۱	۰.۱	۰.۳	۰.۳	۰.۰	۰.۲	۰.۰	۰.۰	
گرمه	۰.۱	۰.۳	۰.۱	۰.۱	۰.۱	۰.۱	۰.۱	۰.۱	۰.۱	۰.۱	۰.۰	۰.۲	۰.۱	۰.۳	۰.۱	۰.۱	۰.۱	۰.۱	۰.۱	۰.۱	۰.۱	۰.۱	۰.۱	۰.۳	۰.۳	۰.۰	۰.۲	۰.۰	۰.۰	
نیشابور	۰.۲	۰.۳	۰.۱	۰.۱	۰.۱	۰.۱	۰.۱	۰.۱	۰.۱	۰.۱	۰.۰	۰.۲	۰.۱	۰.۳	۰.۱	۰.۱	۰.۱	۰.۱	۰.۱	۰.۱	۰.۱	۰.۱	۰.۱	۰.۳	۰.۳	۰.۰	۰.۲	۰.۰	۰.۰	
بیاضه	۰.۱	۰.۳	۰.۱	۰.۱	۰.۱	۰.۱	۰.۱	۰.۱	۰.۱	۰.۱	۰.۰	۰.۲	۰.۱	۰.۳	۰.۱	۰.۱	۰.۱	۰.۱	۰.۱	۰.۱	۰.۱	۰.۱	۰.۱	۰.۳	۰.۳	۰.۰	۰.۲	۰.۰	۰.۰	
خنج	۰.۲	۰.۳	۰.۰	۰.۱	۰.۱	۰.۱	۰.۱	۰.۱	۰.۱	۰.۱	۰.۰	۰.۲	۰.۱	۰.۳	۰.۱	۰.۱	۰.۱	۰.۱	۰.۱	۰.۱	۰.۱	۰.۱	۰.۱	۰.۳	۰.۳	۰.۰	۰.۲	۰.۰	۰.۰	
مهرجان	۰.۱	۰.۳	۰.۱	۰.۱	۰.۱	۰.۱	۰.۱	۰.۱	۰.۱	۰.۱	۰.۰	۰.۲	۰.۱	۰.۳	۰.۱	۰.۱	۰.۱	۰.۱	۰.۱	۰.۱	۰.۱	۰.۱	۰.۱	۰.۳	۰.۳	۰.۰	۰.۲	۰.۰	۰.۰	
فرحزاد	۰.۳	۰.۱	۰.۱	۰.۱	۰.۱	۰.۱	۰.۱	۰.۱	۰.۱	۰.۱	۰.۰	۰.۲	۰.۱	۰.۳	۰.۱	۰.۱	۰.۱	۰.۱	۰.۱	۰.۱	۰.۱	۰.۱	۰.۱	۰.۳	۰.۳	۰.۰	۰.۲	۰.۰	۰.۰	
امیرآباد	۰.۳	۰.۱	۰.۱	۰.۱	۰.۱	۰.۱	۰.۱	۰.۱	۰.۱	۰.۱	۰.۰	۰.۲	۰.۱	۰.۳	۰.۱	۰.۱	۰.۱	۰.۱	۰.۱	۰.۱	۰.۱	۰.۱	۰.۱	۰.۳	۰.۳	۰.۰	۰.۲	۰.۰	۰.۰	
عروسان کوره گز	۰.۴	۰.۳	۰.۱	۰.۱	۰.۱	۰.۱	۰.۱	۰.۱	۰.۱	۰.۱	۰.۰	۰.۲	۰.۱	۰.۳	۰.۱	۰.۱	۰.۱	۰.۱	۰.۱	۰.۱	۰.۱	۰.۱	۰.۱	۰.۳	۰.۳	۰.۰	۰.۲	۰.۰	۰.۰	
محمد آباد کوره گز	۰.۴	۰.۳	۰.۱	۰.۱	۰.۱	۰.۱	۰.۱	۰.۱	۰.۱	۰.۱	۰.۰	۰.۲	۰.۱	۰.۳	۰.۱	۰.۱	۰.۱	۰.۱	۰.۱	۰.۱	۰.۱	۰.۱	۰.۱	۰.۳	۰.۳	۰.۰	۰.۲	۰.۰	۰.۰	
بهمن	۰.۵	۰.۳	۰.۳	۰.۶	۰.۳	۰.۳	۰.۰	۰.۲	۰.۲	۰.۳	۰.۳	۰.۳	۰.۳	۰.۴	۰.۳	۰.۳	۰.۳	۰.۱	۰.۳	۰.۱	۰.۱	۰.۳	۰.۳	۰.۳	۰.۵	۰.۵	۰.۰	۰.۳	۰.۰	
هجری	۰.۵	۰.۳	۰.۳	۰.۶	۰.۳	۰.۳	۰.۰	۰.۲	۰.۲	۰.۳	۰.۳	۰.۳	۰.۳	۰.۴	۰.۳	۰.۳	۰.۳	۰.۱	۰.۳	۰.۱	۰.۱	۰.۳	۰.۳	۰.۳	۰.۵	۰.۵	۰.۰	۰.۳	۰.۰	
جندق	۰.۰	۰.۰	۰.۰	۰.۰	۰.۰	۰.۰	۰.۰	۰.۰	۰.۰	۰.۰	۰.۰	۰.۰	۰.۰	۰.۰	۰.۰	۰.۰	۰.۰	۰.۰	۰.۰	۰.۰	۰.۰	۰.۰	۰.۰	۰.۰	۰.۰	۰.۰	۰.۰	۰.۰	۰.۰	
عزیز آباد	۰.۲	۰.۳	۰.۱	۰.۱	۰.۱	۰.۱	۰.۱	۰.۱	۰.۱	۰.۱	۰.۰	۰.۲	۰.۱	۰.۳	۰.۱	۰.۱	۰.۱	۰.۱	۰.۱	۰.۱	۰.۱	۰.۱	۰.۱	۰.۳	۰.۳	۰.۰	۰.۲	۰.۰	۰.۰	
آبگرم	۰.۵	۰.۳	۰.۴	۰.۵	۰.۳	۰.۳	۰.۰	۰.۲	۰.۲	۰.۳	۰.۳	۰.۳	۰.۳	۰.۴	۰.۳	۰.۳	۰.۳	۰.۱	۰.۳	۰.۱	۰.۱	۰.۳	۰.۳	۰.۳	۰.۵	۰.۵	۰.۰	۰.۳	۰.۰	

در نهایت رتبه‌بندی سکونتگاه‌های روستایی محدوددهی مطالعاتی از نظر شاخص‌های توسعه‌ی گردشگری به‌ترتیب زیر محاسبه می‌شود که با توجه به محدودیت حجم این نوشتار به مختصری از معرفی روستاهای برتر در زمینه‌ی گردشگری اکتفا می‌شود:

روستای بیاضه: روستای بیاضه که در موقعیت ۵۳ کیلومتری جنوب‌شرقی خور و بیابانک قرار دارد، با وجود عدم برخورداری از موقعیت مناسب دسترسی نسبت به سایر روستاها، در بالاترین رتبه‌بندی از نظر درجه‌ی توسعه‌ی گردشگری قرار دارد. پیشینه‌ی تاریخی و قدمت طولانی روستا و در پی آن بر جای ماندن آثار تاریخی باستانی فراوان از دوره‌های پیش، در کنار وجود جاذبه‌های طبیعی گردشگری بیابان، از دسته عوامل مهم در برخورداری از این جایگاه است. از جمله اماکن تاریخی و باستانی بیاضه می‌توان به این موارد اشاره کرد: امامزاده ابومحمد بن عبدالرزاق موسی بن جعفر (ع)، مسجد جامع، حسینیه‌ی تاریخی بیاضه، بازار زرگرا، جایگاه هفت برادران، خانه گبرها، زورخانه، کارگاه عساری، بند آفری‌جی‌جه، ارگ (نارنج قلعه) بیاضه. خانه‌های قدیمی خشتی این روستا با حوض‌های بزرگ و ایوان‌های طاق بلند، در کنار آداب و رسوم محلی خاص، جاذبه‌های مربوط به نوع معیشت و روستانشینی، وجود اقامتگاهی با شرایط ایده‌آل و مناسب در منطقه و مواردی از این دست، سبب شده تا جایگاه این روستا نسبت به سایر سکونتگاه‌های روستایی از رتبه‌ی بالاتری برخوردار باشد.

جندق: جندق که به‌تازگی تبدیل به شهر شده است، از نظر درجه‌بندی توسعه در جایگاه دوم قرار دارد. شهر جندق در حاشیه‌ی جنوبی کویر نمک واقع شده است. بنا به روایتی قدمت این شهر به ۲۰۰۰ سال پیش باز می‌گردد. آثار باستانی و تاریخی جندق عبارتند از: دژ اردبیل، گنبد هشتار، مسجد جامع، خانقاه، صفه نیزه‌گاه، منزل یغمای جندق. قرارگیری در مسیر جاده‌ی معروف و تاریخی ابریشم، این سکونتگاه را در موقعیت دسترسی و ارتباطی مناسب، به‌خصوص در دوران‌های گذشته قرار داده است. وجود مردمانی با فرهنگ و آداب و رسوم باستانی و اصیل، از جمله دلایل قابل توجه در توسعه‌ی گردشگری فرهنگی اجتماعی منطقه است. مواردی چون کشت زعفران اعلا، صنایع دستی، مانند قالی معروف جندق و موارد فراوانی از این دست، توسعه‌ی هرچه بیشتر این منطقه، به‌خصوص در زمینه‌ی گردشگری را فراهم کرده است.

روستای مهرجان: این روستا که پیش از ظهور دین اسلام وجود داشته و به‌گمان تأسیس آن به زمان ساسانیان بازمی‌گردد، به‌مانند موارد قبل از قدمت و سابقه‌ی تاریخی طولانی برخوردار است. آثار تاریخی مهرجان عبارتند از: قلعه مهرجان، گنبد حاج شمس‌الدین محمد، مزار خواجه جمال‌الدین، گنبد حاج نجم‌الدین محمد، کاروانسرا (رباط)، برج‌های نگهبانی، مسجد جامع، آب‌انبارها و حدیله^۱. در این روستا نیز

۱. حدیله محلی است در قبرستان مهرجان که دو نفر عارف در آن دفن هستند.

مواردی چون فرهنگ و آداب و رسوم خاص محلی که از جمله آنها می‌توان به مراسم قربانی کردن نخل اشاره کرد؛ لهجه‌ی محلی منحصر به فرد؛ خلق و خوی میهمان‌پذیر و صمیمی ساکنان؛ به همراه صنایع دستی، مانند فرش با طرح و نقوش نایب و نجف‌آباد و مصنوعات حصیری شمد، برک، چادرشب، ریسمان، زنبیل، ابریشم‌بافی و مانند آن، از جمله دلایل رونق گردشگری این روستا هستند. روستاهایی چون گرمه، ایراج، اردیب، چاه‌ملک، خنج نیز با برخورداری از ویژگی‌های اشاره شده در توضیحات فوق، در ادامه‌ی این رتبه‌بندی قرار دارند.

همان‌طور که اشاره شد، مهم‌ترین عامل در تعیین جایگاه سکونتگاه‌های روستایی منطقه از نظر درجه‌بندی گردشگری، قدمت تاریخی و باستانی روستاها و وجود آثار به‌جا مانده از آن دوران، در کنار جاذبه‌های طبیعی گردشگری بیابان است. روستاهایی با چنین ویژگی، علاوه بر مزیت برخورداری از اماکن تاریخی، سابقه‌ی فرهنگی - اجتماعی درخشانی نیز دارند. از سویی چنین سابقه‌ی تاریخی می‌تواند جاذبه‌های مورد علاقه‌ی گردشگران قومی - فرهنگی را در زمینه‌ی آداب و رسوم محلی، شیوه‌های معیشت و زندگی روستانشینان، جشن‌ها و مراسم آیینی - باستانی و مانند آن را فراهم کرده و زمینه‌های توسعه‌ی هرچه بیشتر منطقه، هم از لحاظ گردشگری و هم از نظر اقتصادی را به همراه داشته باشد. در چنین شرایطی طبیعی به نظر می‌رسد که روستاهایی با سابقه و قدمت تاریخی، چون بیاضه، جندق، مهرجان، گرمه و ایراج از رتبه‌بندی بالاتری نسبت به روستاهای دیگر داشته باشند.

با وجودی که محدوده‌ی مورد مطالعه، پتانسیل فراوان برای گردشگری طبیعت‌گردی از نوع گردشگری بیابان دارد؛ ولی ملاحظه می‌شود که عامل تعیین‌کننده در میزان توسعه‌یافتگی گردشگری، جاذبه‌های تاریخی و باستانی است. در چنین شرایطی بهترین و کارآمدترین برنامه‌ی توسعه‌ی گردشگری منطقه، می‌تواند مبتنی بر ترکیبی از گردشگری طبیعت‌گردی و گردشگری قومی فرهنگی باشد. وجود روستاهایی با پتانسیل و توانایی بالا مانند روستاهای مصر، امیرآباد، فرحزاد و مانند آن، در زمینه‌ی گردشگری بیابان در کنار روستاهایی چون بیاضه، جندق، مهرجان، می‌تواند مسیر توسعه‌ی گردشگری را به اهداف فوق تسهیل کند.

نکته‌ی قابل توجه در کنار تمامی جاذبه‌های گردشگری منطقه، وجود امکانات زیربنایی - زیرساختی است که می‌تواند نقش شایانی در توسعه‌ی گردشگری منطقه ایفا کند؛ چرا که با وجود جاذبه‌های فراوان، کمبود امکانات خدماتی - رفاهی، می‌تواند مقدمه‌ای بر عدم جذب گردشگران و رکود توسعه‌ی گردشگری باشد. به‌ویژه اینکه محدوده‌ی مورد مطالعه، به دلیل قرارگیری در بیابان مرکزی ایران و به لحاظ شرایط آب‌وهوایی و وسعت پهناور منطقه و همچنین فاصله‌ی زیاد مقاصد به یکدیگر، بر حسب ضرورت، به امکانات و خدمات زیربنایی و زیرساختی بیشتری برای گردشگران نیازمند خواهد بود. بنابراین ضمن درجه‌بندی سطوح امکانات و خدمات زیربنایی و زیرساختی روستاها، اولویت‌بندی خدمات‌رسانی برای رفع این کمبودها ضروری به نظر می‌رسد.

بحث و نتیجه‌گیری

در سال‌های گذشته، گردشگری، نه تنها در سطوح فراملی، بلکه در سطوح ملی، منطقه‌ای و محلی مورد توجه قرار گرفته است. بسیاری از برنامه‌ریزان و مدیران شهری و روستایی برای شکوفایی و توسعه‌ی گردشگری درصدد توسعه‌ی بیشتر نواحی تحت نظارت خود و بهینه‌کردن خدمات گردشگری در راستای افزایش ارزش افزوده‌ی این فعالیت هستند. در این میان شناسایی و اولویت‌بندی مناطق و توجه به زیرساخت‌های گردشگری از ملزومات حرکت به سوی توسعه‌ی نواحی است. بر این اساس، در پژوهش پیش‌رو با توجه به زیرساخت‌های مورد نیاز فعالیت گردشگری در جامعه‌ی میزبان، نسبت به رتبه‌بندی و سطح‌بندی سکونتگاه‌های روستایی شهرستان خور و بیابانک، از نظر پتانسیل‌های توسعه‌ی گردشگری در راستای توسعه و خدمات‌رسانی هرچه بیشتر فعالیت گردشگری منطقه و همچنین معرفی آن، اقدام شد. بر این اساس ابتدا با استفاده از مطالعات انجام گرفته در این زمینه و همچنین نظر کارشناسان و استادان مربوطه، معیارها و شاخص‌های مورد نیاز استخراج شدند و با بهره‌گیری از مطالعات عمیق میدانی و نتایج سرشماری‌ها، اطلاعات مورد نیاز به دست آمد. در ادامه وزن هر کدام از معیارها پس از تکمیل پرسش‌نامه‌ی مقایسه‌ی زوجی از سوی کارشناسان، به کمک فرآیند سلسله‌مراتبی (AHP) مشخص شد و از روش (ELECTRE III) برای رتبه‌بندی استفاده شد. نتایج پژوهش نشان داد که با توجه به جایگاه جاذبه‌های تاریخی و همچنین فرهنگی، روستاهای تاریخی و با سابقه‌ای چون بیاضه، جندق، مهرجان، گرمه و ایراج از رتبه‌ی بالاتری برخوردارند. این امر درحالی است که نباید تنها به وجود جاذبه‌های گردشگری در مناطق جاذب گردشگر بسنده کرد؛ چراکه امروزه، وجود خدمات و امکانات رفاهی و تفریحی نیز، درجه اعتبار بالایی برای اولویت انتخاب گردشگران برای انتخاب مقاصد گردشگری دارد. بنابراین مطالعاتی از دست، می‌تواند با توجه به وسعت و تنوع جاذبه‌های گوناگون و فراوان در سطح کشور از یک سو و منابع و امکانات محدود توسعه‌ی نواحی از سوی دیگر، فرآیند نیل به توسعه را هرچه بهتر و مناسب‌تر، فراهم کند.

در انتها برای پیشبرد اهداف موردنظر در راستای توسعه‌ی گردشگری محدوده‌ی مورد مطالعه، توجه و الگو قرار دادن موارد ذیل پیشنهاد می‌شود:

- توجه بیشتر به روستاهایی که زیرساخت‌های گردشگری پایین‌تری دارند و ارائه‌ی برنامه‌ی زمان‌بندی توسعه در آنها (با توجه به اینکه می‌توان گفت، کمابیش تمامی نقاط سکونتگاهی در منطقه، پتانسیل جذب گردشگر را دارند، بنابراین در راستای توسعه‌ی هرچه بیشتر منطقه، نباید سایر مناطق از توجه مسئولان دور بمانند)؛
- ارتقای کیفیت زیرساخت‌های موجود برای افزایش رضایت گردشگران، به خصوص زیرساخت‌ها و امکاناتی که کمبود آن، باعث عدم جذب هرچه بیشتر گردشگران می‌شود (برای نمونه، راه‌های ارتباطی و دسترسی

- میان سکونتگاه‌های روستایی؛ چرا که به دلیل وسعت و فاصله‌ی زیاد سکونتگاه‌ها از یکدیگر، مشکلات آمدوشد، یکی از مسائل اساسی گردشگران در منطقه است)؛
- توزیع زیرساخت‌های گردشگری در سطح روستاهای شهرستان با توجه به پتانسیل‌های موجود مناطق از نظر نوع گردشگری (برای نمونه، تخصیص زیرساخت‌های مربوط به گردشگری بیابان به روستاهای مصر و امیرآباد)؛
 - حفظ، مرمت و بازسازی آثار تاریخی و باستانی موجود در منطقه با توجه به اهمیت آنها در جذب گردشگران (در شرایطی که فرسایش بادی شدید و فرسایش ناشی از نوسان‌های دمای در منطقه حاکم است و همچنین عدم توجه برخی از ساکنان و گردشگران در حفاظت از این آثار، توجه به حفظ و نگهداری از این منابع با ارزش تاریخی در راستای توسعه پایدار بسیار مهم بوده و نیازمند به یک برنامه‌ی دقیق و مداوم دارد)؛
 - برنامه‌ریزی در زمینه‌ی ارائه‌ی پکیج گردشگری منطقه با توجه به پتانسیل هر یک از روستاها به گردشگران و همزمان ارائه‌ی برنامه‌های زمان‌بندی مسافرت با توجه به شرایط موقعیتی و آب‌وهوایی منطقه؛
 - توجه بیشتر به نظر و سلیقه گردشگران در توسعه‌ی زیرساخت‌های گردشگری به‌عنوان مصرف‌کنندگان نهایی؛
 - ارتقای فرهنگی ساکنان منطقه از نظر اجتماعی، به‌ویژه در زمینه‌ی پذیرش گردشگران و تعاملات فرهنگی با آنان؛
 - ترغیب و تشویق عوامل برگزارکننده‌ی (ساکنان، مسئولان، کارشناسان و مانند آن) جاذبه‌های فرهنگی، مانند جشنواره‌های فرهنگی در منطقه و همچنین معرفی و تبلیغ این‌گونه برنامه‌ها که می‌تواند زمینه‌های جذب هرچه بیشتر گردشگران را به منطقه فراهم کند.

منابع

- اسماعیل‌زاده، حسن؛ صرافی، مظفر؛ توکلی‌نیا، جمیله. (۱۳۹۰). *تحلیلی بر رویکردهای توسعه‌ی گردشگری در اجتماعات محلی*، علوم محیطی سال نهم، شماره‌ی ۲، صص. ۱۴۲-۱۱۹.
- افتخاری، عبدالرضا؛ پورطاهری، مهدی؛ مهدویان، فاطمه. (۱۳۹۰). *اولویت‌بندی گردشگری مناطق روستایی شهرستان نیر، جغرافیا و توسعه*، شماره‌ی ۲۴، صص. ۳۸-۲۳.
- بدری، سیدعلی و یاری، ارسطو. (۱۳۸۸). *انتخاب مناطق نمونه‌ی گردشگری با استفاده از AHP، نمونه‌ی موردی: استان کهگیلویه و بویراحمد*، فصلنامه‌ی تحقیقات جغرافیایی، شماره‌ی ۹۵، صص. ۸۴-۵۵.

تقوایی، مسعود؛ غفاری، سید رامین. (۱۳۸۹). برنامه‌ریزی فضایی در توسعه‌ی صنعت گردشگری (مطالعه‌ی موردی: استان چهارمحال و بختیاری، محور بافت)، فصلنامه‌ی تحقیقات جغرافیایی، شماره‌ی ۹۶، صص. ۷۹-۱۰۰.

حیدری، رحیم. (۱۳۸۷). مبانی برنامه‌ریزی صنعت گردشگری، تهران: انتشارات سمت.

خاتون آبادی، احمد؛ مهدی، راست قلم. (۱۳۹۰). سنجش ارکان چهارگانه‌ی گردشگری روستایی با استفاده از تکنیک SWOT، روستاهای هدف گردشگری استان چهارمحال و بختیاری، نشریه‌ی اقتصاد و توسعه، جلد ۲۵، شماره‌ی ۳، صص. ۳۳۸-۳۳۰.

خانی، فضیله؛ غریب‌زاده، قاسم. (۱۳۸۹). به‌کارگیری مدل ریاضی در سنجش میزان موفقیت گردشگری در مناطق جغرافیایی، مطالعه‌ی موردی: شهر بوشهر، فصلنامه‌ی جغرافیا و مطالعات محیطی، سال دوم، شماره‌ی ۴، صص. ۶۳-۴۹.

دولت آبادی، فیروز؛ یعقوب‌زاده، رحیم. (۱۳۸۸). گردشگری فرهنگی، تهران: انتشارات دانشگاه آزاد اسلامی، معاونت پژوهشی.

دهکردی کرمی، مهدی؛ کلانتری، خلیل. (۱۳۹۰). شناسایی مشکلات گردشگری روستایی استان چهارمحال و بختیاری با استفاده از تکنیک تئوری بنیانی، پژوهش‌های روستایی، سال دوم، شماره‌ی ۳، صص. ۳۲-۱.

رضوانی، محمد رضا. (۱۳۸۷). توسعه‌ی گردشگری روستایی با رویکرد گردشگری پایدار، تهران: انتشارات دانشگاه.

زنگی‌آبادی، علی؛ ابوالحسنی، فرحناز. (۱۳۸۷). تحلیل فضایی سطح‌بندی و برنامه‌ریزی مراکز اقامتی با استفاده از شاخص توسعه‌ی گردشگری (TDI)، بانک اطلاعات جهاد دانشگاهی، صص. ۴۲-۲۵.

سجادیان، ناهید؛ سجادیان، مهیار. (۱۳۹۰). قابلیت‌های اکوتوریسم در مازندران (پهنه‌بندی، مدیریت، حفظ و توسعه)، مدیریت شهری، شماره‌ی ۲۷، صص. ۷۸-۵۹.

شماعی، علی؛ موسی‌وند، جعفر. (۱۳۹۰). سطح‌بندی شهرستان‌های استان اصفهان از لحاظ زیرساخت‌های گردشگری با استفاده از مدل AHP و TOPSIS، مطالعات و پژوهش‌های شهری و منطقه‌ای، سال سوم، شماره‌ی ۱۱، صص. ۴۰-۲۳.

صالحی فرد، محمد. (۱۳۹۰). گردشگری روستایی، مبانی برنامه‌ریزی و طرح‌های ساختاری، مشهد: انتشارات مرنديز.

ضرابی، اصغر؛ محمدی، جمال؛ باباخانزاده، ادریس. (۱۳۹۰). تحلیلی بر جاذبه‌ها و تسهیلات گردشگری منطقه‌ی اورامانات، مجله‌ی جغرافیا و برنامه‌ریزی محیطی، سال ۲۲، شماره‌ی ۳، صص. ۵۲-۳۵.

عبداللهی، هدی؛ متین‌خواه، سیدحمید؛ بشری، حسین؛ حسینی، سید محسن. (۱۳۹۱). تعیین اولویت‌های گردشگری در منطقه‌ی گاوخونی با استفاده از فرآیند تحلیل سلسله‌مراتبی، نشریه‌ی محیط زیست طبیعی، دوره ۶۵، شماره‌ی ۱، صص. ۹۵-۱۱۰.

عطائی، محمد. (۱۳۸۹). تصمیم‌گیری چند معیاره، چاپ اول، شاهرود: انتشارات دانشگاه صنعتی شاهرود.

غفاری، سیدرامین؛ مرادی، محمود؛ نیک بخت، داود. (۱۳۹۰). سطح بندی و برنامه‌ریزی فضای گردشگری روستایی بخش مرکزی شهرستان بویر احمد، مطالعات و پژوهش‌های شهری و منطقه‌ای، سال سوم، شماره‌ی یازدهم، صص. ۹۷-۱۱۸.

فرزین، محمدرضا؛ نادعلی پور، زهرا. (۱۳۹۰). عوامل مؤثر بر مزیت رقابتی مقصدهای گردشگری در ایران، مورد مطالعه: منطقه‌ی چابهار، فصلنامه‌ی مطالعات گردشگری، شماره ۱۴، صص. ۶۷-۴۱.

قادری، زاهد. (۱۳۸۷). اصول برنامه‌ریزی توسعه‌ی پایدار گردشگری روستایی، تهران: انتشارات سازمان شهرداری‌ها و دهیاری‌ها.

کرمی، مهرداد؛ مدیری، مهدی. (۱۳۸۹). شناسایی مناطق مستعد گردشگری گامی در جهت دستیابی به توسعه‌ی منطقه‌ای (مطالعه‌ی موردی: کلپورگان)، نشریه‌ی تحقیقات کاربردی علوم جغرافیایی، جلد ۱۴، شماره‌ی ۱۷، صص. ۶۵-۷۴.

محبوب‌فر، محمدرضا؛ شفق، فیروز؛ زنگی‌آبادی، علی. (۱۳۹۰). توان‌سنجی و برنامه‌ریزی گردشگری شهر کاشان، مجله‌ی برنامه‌ریزی فضایی، سال اول، شماره‌ی دوم، صص. ۱۳۲-۱۰۹.

محمودی میمند محمد؛ مقدمی، امیر. (۱۳۹۰). مدیریت نوین توریسم جهانی، شناخت مفاهیم، اصول و بازاربایی توریسم، تهران، انتشارات مهکامه.

مرکز آمار ایران (۱۳۸۵). سرشماری آبادی‌ها سال ۱۳۸۵.

مرکز آمار ایران. (۱۳۸۵). سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال ۱۳۸۵.

میکاییلی تبریزی، علیرضا؛ مهرمند، شهرزاد. (۱۳۹۰). طراحی پایدار فضاها‌ی گردشگری کوهستانی، مطالعه‌ی موردی: پارک طبیعت کوهسار تهران، محیط‌شناسی، سال سی و هفتم، شماره‌ی ۵۸، صص. ۸۷-۹۶.

نکوئی صدری، بهرام. (۱۳۸۸). مبانی زمین‌گردشگری با تأکید بر ایران، تهران: انتشارات سمت.

واحدپور، غلامعباس؛ جعفری، مهتاب. (۱۳۹۰). راهبردهای مدیریت و توسعه‌ی پایدار زیرساخت‌های گردشگری ایران با تأکید بر مدل SWOT، فصلنامه‌ی برنامه‌ریزی منطقه‌ای، سال اول، شماره‌ی ۱، بهار، صص. ۸۵-۱۰۰.

Blancas, F.J., Lozano, M., González, M., Guerrero, F. M., Caballero, R. (2011). **How to Use Sustainability Indicators for Tourism Planning: The Case of Rural Tourism in Andalusia (Spain)**, Science of the Total Environment, Volumes 412–413, December, PP. 28–45

Bojanic, D. (2011). **Using a Tourism Importance - performance Typology o Investigate Environmental Sustainability on a Global Level**, Journal of Sustainable Tourism, Vol. 19, No. 8, PP. 989-1003.

Buchanan, J., Shepperd, PH., Vanderpooten, D. (1999). **Project Ranking Using the ELECTRE Method**, Publisher Department of Management Systems, University of Waikato.

- Edwards, J. et al. (2000). **Tourism Brand Attributes of the Alto Minho, Portugal, in Tourism and Sustainable Community Development**, Edited by Derek Hall and Greg Richards, Rutledge Advances in Tourism, London.
- Hong, W.Ch., Division Chief. (1998). **Rural Tourism: A Case Study of Regional Planning in Taiwan Agricultural Bureau**, Nantou County Government 660, Chung Hsing Rd., Nantou City, Taiwan, 1988-10-01.
- Kaupila, P., Saarinen, J. & Leinonen, R. (2009). **Sustainable Tourism Planning and Regional Development in Peripheries: A Nordic View**, Scandinavian Journal of Hospitality and Tourism, Vol. 9, No. 4, PP. 424-435.
- Leberman, S. I. & Mason, P. (2002). **Planning for Recreation and Tourism at the Local Level: Applied Research in the Manawatu Region of New Zealand**, Tourism Geographies, Vol. 4, No. 1, PP. 3-21.
- Lozano, M., Javier, F., Mercedes, G., Rafael, C. (2011). **Sustainable Tourism Indicators as Planning Tools in Cultural Destinations**, Ecological Indicators, Vol. 18, PP. 659-675.
- Sharpley, R. (2002). **Rural Tourism and the Challenged of Tourism Diversification: Cyprus**, Tourism Management, Vol. 23, PP. 233-344.
- Victor, B. T. (1999). **Commentary: Tourism Plans and Planning Challenges in Ghana**, Tourism Geographies, Vol. 1, No. 3, PP. 283-292.
- Wang, J., Lin, Z., Zhang, G. (2008). **A Decision Model for IS Outsourcing Based on AHP and ELECTREIII**, Wireless Communications, Networking and Mobile Computing, 4th International Conference.